

Allahverdiyeva Aytən Fərman qızı.
NASİR XOSROVUN “SƏFƏRNAMƏ” ƏSƏRİNDƏ QOŞMALAR

(ardı)

Məlumdur ki, önqoşması yerlik hal məfhumunu ifadə edir. Klassik fars dilində yazılmış əsərlərdə və andr qoşmasının hər ikisi işlənir. Bu qoşmalar yerlik halın, demək olar ki, bütün mənalarını əhatə edir. “Səfərnəmə”də ön qoşması, əsasən, aşağıdakı mənələrdə işlənmişdir.

1. Məkan bildirir.

(2, 2) در میان اقران شهرتی یافته بودم.

Özüm kimi xidmətçilər arasında şöhrət qazanmışdım. (1, 17)

(2, 15) مسجد آئینه ی شهر بر بلندی نهاده است در میان شهر.

Cümə məscidi şəhərin ortasında hündürlükədə tikilib. (1, 28)

Hər iki nümunədə önqoşması məkan mənasını daşıyır.

2. önqoşması mənasında işlənir.

(2, 6) گویند که هزار چهار صد رودخانه در دریای آبسکون میریزد.

Deyirlər ki, Abeskun dənizinə min dörd yüz çay axıb tökülür. (1, 21)

(2, 22) چون خواهند که کشتی در مینا آید، زنجیرها سست کنند تا زیر آب فرو روند.

Gəmini limana buraxmaq istədikdə zəncirləri boşaldırlar ki, suyun altına ensin. (1, 33)

Başqa bir nümunədə isə şəxs əvəzliyi ilə işlənir.

(2, 129) چون آن درمکها پیش او نهادم در ما نکریست پنداشت که ما دیوانه ایم.

O qəpik-quruşu onun (hamamçının) qarşısına qoyanda üzümüzə baxdı və elə bildi ki, biz divanəyik. (1, 115)

3. O qəpik-quruşu onun (hamamçının) qarşısına qoyanda üzümüzə baxdı və elə bildi ki, biz divanəyik.

3. دریای عمان را عادت است در شبانه روزی دو بار مد برآورد.

1

Ümman dənizinin adətidir ki, gecə-gündüz iki dəfə suyu qabarıq.

4. (məkan) mənasında.

Yolda böyük qumsallıq gördük. – در راه ریگ روان دیدیم عظیم.

5. mənasında.

این مرد در شعر و ادب بدرجه ایست که افاضل بفضل و علم وی مقرند.

Bu şəxs şeir və ədəbiyyatda o dərəcəyə çatmışdır ki, bütün alimlər onun elm və biliyini etiraf edirdilər.

6. önqoşması mənasında.

فرمود که چون شما به آنجا رسیدید یکی سیاه پیش از شما در آن رود بگذرد.

Buyurdu ki, siz ora çatanda sizdən qabaq bir qara adam o çaydan keçər(keçsin).

7. mənasında.

“Səfərnəmə” əsərində andr önqoşması O, kirayə tutmaq üçün mənə kömək etdi. – او مرا معاونت کرد در کرایه گرفتن. andr önqoşması aşağıdakı məqamlarda işlənmişdir:

1. önqoşmasının yerində işlənir.

Suriyanın ərazisində qarşımıza beş yüz min sütun, (2, 20) اندر نواحی شام پانصد هزار ستون یا سر ستون و تن بیش افتاده است.

yaxud sütun başlığı və gövdəsi çıxdı. (1, 31)

(2, 12) اندر ساحات مسجد سنگی بزرگ نهاده است.

Məscidin həyatında böyük bir daş qoyulub. (1, 25)

2. (anjə) bildirir.

(2, 22) چون از این شهرستان عکه سوی مشرق روند کوهیست که اندر آن مشاهد انبیاست علیهم السلام.

Əkkə şəhərindən şərq istiqamətində gedəndə bir dağ var ki, peyğəmbərlərin – onlara salam olsun-məqbərələri oradadır. (1, 33)

3. Düzəltmə feillərdə önqoşmasının funksiyasını daşıyır.

2

(2, 21) در شهر طاقهای سنگین ساخته اند و آب بر پشت آن طاقها بشهر اندر آورده.

Oradan şəhər qapısına doğru üst hissəsi açıq daş borular çəkilmişdir və su şəhərə o daş boruların içi ilə axır. (1, 32)

4. önqoşması ilə eyni cümlədə işlənir. Məlumdur ki, qoşmaların qoşa işlənməsi klassik fars dili üçün səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biridir.

(2, 55) از آن روز که آب نیل زیادت شدن گیرد منادیان بشهر اندر فرستند.

Nil çayının suyu artan gün o, şəhərə carçılar göndərir. (1, 61)

(2, 123) - Onun qəbri Ləhsə şəhərinin ortasındadır. (1, 110)

Fars dilində önqoşması iş, hərəkət və hadisənin başlanğıc nöqtəsini bildirir və Azərbaycan dilində çıxışlıq halın qarşılığı kimi verilir. Klassik fars dilində bu önqoşmanın aşağıdakı mənələri var.

1. Çıxış məkanını bildirir.

(2, 5) گویند از ری تا ساوه سی فرسنگ است.

Deyirlər Reydən Savəyə kimi otuz fərsəngdir. (1, 19)

(2, 4) روز آئینه هشتم ذی القعدة از آنجا بدامغان رفتم.

Zilqədə ayının 8-də cümə günü oradan Damğana getdim. (1, 19)

2. önqoşması mənasında.

3. Mənasında.
(2, 48) از آنجا گور یوسف بن یعقوب علیه السلام است.
Orada Yaqubun oğlu Yusifin-ona salam olsun-məqbərəsi yerləşir. (1, 55)
(2, 46) از بیرون دیه حوضی ساخته اند سر پوشیده.
Kəndin qırağında üstüörtülü bir hovuz tikiblər. (1, 54)
Digər bir nümunədə isə بیرون sözü önqoşmasından əvvəl işlənir. بازارها و بازارهاست.
Bu şəhərin kənarında karvansaralar və bazarlar var.
3
3. Mənasında.
(2, 6) باج از جهت امیر امیران و از ملوک دیلمیان بود.
Bac deyilmələr hökmdarlarından olan əmirlər əmirinin xeyrinə (əmir üçün) toplanırdı. (1, 21)
4. Mənasında.
چون از بیرون شهر بنگرند قصر سلطان چون کوهی نماید از بسیاری عملت و ارتفاع آن.
Şəhərin kənarından baxanda sultanın sarayı binaların çoxluğundan və ucalığından bir dağa oxşayır.
(2, 31) از برای سنگ صخره که آنجا بوده است مسجد هم آنجا بنا نهاده اند.
Səxrə orada olduğundan (olduğu səbəbdən) məscidi də orada tikiblər. (1, 41)
5. Mənasında.
(2, 100) اندر شهر مکه اهل هر شهری را از بلاد خراسان، ماوراءالنهر و عراق و غیره سراها بوده.
Məkkə şəhərində Xorasan, Məvərrənnəhr, İraq və s. kimi ölkələrin adamları üçün binalar tikilmişdir. (1, 94)
6. Cins, növ bildirir.
(2, 12) بر ستونها طاقها زده است همه از سنگ.
Sütunların üstündə tağlar var, onlar da daşdandır. (1, 25)
(2, 42) خانه بفرشهای نیکو بپاراسته اند از ابریشم و غیره.
Bina ipək xalılar və palazlarla gözəl bəzədilmişdir. (1, 50)
7. Mənasında.
(2, 10) از بلخ تا میافارقین از این راه که ما آمدیم پانصد و پنجاه و دو فرسنگ بود.
Bəlxdən Meyyafariqinə qədər biz gələn yolla beş yüz əlli iki fərsəng idi. (1, 23)
8. Malikiyyət, yiyəlik məfhumunu bildirir.
(2, 61) شنیدم که در قاهره و مصر هشت هزار سراسر است از آن سلطان.
4
- Mən eşitdim ki, Qahirədə və Misirdə sultanın səkkiz min evi var. (1, 66) Başqa bir misala nəzər salaq.
(2, 61) در وقتی که المعزالدین الله بیامد در مصر سپاه سالاری از آن خلیفه ی بغداد بود.
Əl-Muizzilidinallah Misirə çatanda orada Bağdad xəlifəsinin əmiri var idi. (1, 65)
9. Aidlik məfhumunun qarşılığı kimi işlənir.
(2, 15) چون سه فرسنگ برقم دیهی از حساب طارم بود.
Üç fərsəng gedəndən sonra Tarom vilayətinin bir kəndinə çatdıq. (1, 20)
(2, 96) اگر سوی شمال روند بشهر جار رسند که از حجاز است.
Əgər şimal tərəfə gedilsə, Hicazın Car şəhərinə çatırlar. (1, 91) Digər bir nümunəyə baxaq.
(2, 9) Bu vilayətlər... Meyyafariqinə daxildir. (1, 23) این ولایتها... از حساب میافارقین باشد.
10. Mənasında.
(2, 2) چون بنزدیک یاران و اصحاب آمدم یکی از ایشان شعری پارسی می خواند.
Dostlarımla və qohumlarımla yanaşı qayıdanda gördüm ki, onlardan biri farsca şeir oxuyur. (1, 17)
11. İzfəti bildirir.
(2, 52) آن جامه ای زرین است که بهر وقتی از روز بلونی دیگر نمایم.
O zərli bir parçadır (zərbaftdır), günün hər vaxtında bir rəngə çalır. (1, 60)
"öngöşməsi əsasən, Azərbaycan dilindəki "birgəlik, vasitə" anlayışı bildirən "ilə (la,lə) qoşmasına uyğun gəlir.
"Səfərnəmə" əsərində öngöşməsinin mətni mənaları aşağıdakılardan ibarətdir.
1. öngöşməsi mənasında.
(2, 24) اندر این شهر طبری مسجدیست که آنرا مسجد یاسمن گویند با جانب غربی.
Bu Təbəriyyə şəhərinin cənub-qərbində bir məscid var ki, ona Yasəmən məscidi deyirlər. (1, 35)
از پس تخت که با جانب دیوار است درجات ساخته.
Divar tərəfdə olan taxtın arxasından pillələr qoyulmuşdur.
2. öngöşməsi mənasında.
(2, 26) چون آن زیارت در یافتم از آنجا با عکه آمدم.
Oranı ziyarət edəndən sonra mən Əkkəyə gəldim. (1, 36)
(2, 8) هر معنی که او را مشکل بود از من پرسید با او گفتم.
Başa düşmədiyi hər bir sözü məndən soruşdu, mən ona dedim. (1, 22)
3. "İlə" mənasında.
عام گفتند این کوه را بهرام گور با شمشیر بر بریده است.
Hamı dedi: -Bu dağı Bəhrəmgur qılıncı yarmışdır.
4. Mənasında.
چون رئیس ایشان با ما بود چیزی نگفتند.

Onların rəisi bizimlə olduğu üçün bir şey demədilər.

5. بطرف، بسوی، mənəsində.

بارہ ی بغایت محکم و جانب غربی آن با دریاست.

Çox möhkəm bir qaladır və onun qərb tərəfi dənizə (dəniz tərəfə) baxır.

6. دارای، mənəsində.

شهری آبادان دید با قصرها و بازارها. – Qəsrləri və bazarları olan abad bir şəhər gördü.

7. پیش، نزد، mənəsində.

Kirayə verməyə mənim yanımda heç bir şey yox idi.

8. از، mənəsində.

Onlardan əsirgəmədim. – با ایشان مضایقه نکردم.

9. مقابل، برابر، mənəsində.

6

Mənə qarşı səxavət göstərdi. – با من کرامت کرد.

Önqoşması Azərbaycan dilindəki ismin yerlik hal şəkilçisinə uyğun gəlir.

Bu önqoşma, bir qayda olaraq, “üstə, üstündə” mənəsində işlənir. “Səfərnəmə” əsərində önqoşmasının aşağıdakı mənaları var.

1. önqoşması mənəsində.

(2,6) بر کنار رود دیهی بود که خندان می گفتند.

Çayın qırağında Xəndan adlı bir kənd vardı. (1,20)

Növbəti cümlədə isə önqoşması iki mənada-həm در, həm də önqoşmasının yerində işlənir.

(2,3) چون از خواب بیدار شدم آنحال تمام بر یادم بود بر من کار کرد.

Ayılarda həmin yuxu tamam yadımda qalmışdı və bu (nəsihət) mənə təsir etdi.

(1,18)

2. برای، mənəsində.

(1,22) Öz şeirlərini mənə oxudu. (2,8) اشعار خود بر من خواند.

3. önqoşması mənəsində.

(2,5) در اثناى سخن می گفت که بر استاد ابو علی سینا چنین خواندم.

Söhbət əsnasında deyirdi ki, Əbu Əli Sinadan belə oxumuşam. (1,19)

چون بر رفعة ی من اطلاع بیابد قیاس کند که مرا اهلیت چیست.

Mənim məktubumdan xəbər tutanda təsəvvür edə bilsin ki, mənim ləyaqətim nə qədərdir.

4. شبیه، مانند، mənəsində.

زیر ناودان تخته سنگی سبز نهاده است بر شکل محرابی.

Navalçanın altına mehraba bənzər bir iri yaşıl daş parçası qoyulmuşdu.

5. در فاصله، mənəsində.

7

شهری ساخته است بر چهار فرسنگی میافارقین.

Meyyafarqinin dörd fərsəngliyində bir şəhər salmışdır.

6. Feilin əmr formasındakı bə hissəciyinin əvəzində işlənir.

(2,2) شعری بر کاغذی نوشتم تا بوی دهم که این شعر بر خوان.

Onu (şeyri) bir vərəqə yazdım ona verim ki, bu şeyri oxu. (1,17)

7. بطرف، بسوی، mənəsində.

Heç kim ona tərəf əl uzada bilməz. – هیچکس دست بر آن نیارد بردن.

8. “İçəri, daxil” mənəsini bildirən تو mənəsində.

آنجا چهار کاریز بود و آب آن همه بر نخلستان می افتاد.

Orada dörd kəhriz var idi, onların bütün suyu xurmalığa axırdı.

9. نزد، نزدیک، mənəsində.

Uşaqlar hamamın qapısı ağzında oynayırdılar. – کودکان بر در گرمابه بازی می کردند.

Önqoşması Azərbaycan dilindəki “qədər, dək” mənəsində olub, zaman və məkan etibarilə hərəkətin son nöqtəsini bildirir. Bu önqoşmanın “Səfərnəmə” əsərində işlənmə məqamları aşağıdakılardır.

1. bağlayıcısı mənəsində.

(2,61) معز...فرمان داد تا هیچکس از لشکر وی بشهر در نرود.

Muizz əmr etdi ki, əsgərlərdən heç kəs Misir şəhərinə daxil olmasın. (1,65)

2. “Bəs”, “görəsən” mənəsində.

عجب آنکه بده پانزده فرسنگی آن موضع نه کوهی است و نه سنگ تا آنها را از کجا و چگونه نقل کرده

(2,90) Marəqlı budur ki, bu yerin on-on beş fərsəngliyində nə dağ var, nə qaya. Bəs

(görəsən) onları (daşları) haradan və necə gətirə bilərdilər? (1,87)

3. بعد، بعدə، mənələrində.

(2,50) و هم حاکم فرمود تا آن کلیسیا را غارت کردند و بگفتند و خراب کردند.

8

Lakin sonralar əl-Hakimin əmri ilə kilsə dağıdıldı, talan edildi və yeri qazıldı. (1 ,57)

4."Çünkü" mənasında.

سلخ رمضان سنه اربعين و اربعايه كه مجلس آراسته بودند تا ديگر روز كه عيد بود و سلطان از نماز بانجا آيد و بخوان بنشيند.

(2, 79)

440-cı ilin ramazan ayının sonuncu günü sarayı bəzədilər, çünki səhəri gün bayram olduğundan sultan namazdan sonra oraya gələcək və ziyafət məclisində əyləşəcəkdə. (1 ,78)

Klassik fars dilində önqoşmaların mətni mənası çox rəngarəngdir.Bu mənalər müasir fars dilinin nəsrində olmasa da, şəirdə klassik dildə olduğu kimi qalır.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Nasir Xosrov."Səfərnəmə"(fars dilindən şərhli tərcümə fil.elm.dok.Tahir Məhərrəmovundur)."Elm" nəşriyyatı,Bakı:1997, 180 səh.
2. سفرنامه ناصر خسرو قباديلی به تصحيح و تعليقات م.غنى زاده انتشارات منوچهری
3. N.Z.Hatəmi.Fars dili. "Maarif" nəşriyyatı, Bakı:1992,308 səh.

Açar sözlər:Nasir Xosrov, "Səfərnəmə", morfologiya, qoşmalar.

Ключевые слова:НасирХосров,»Сафарнаме»,морфология,предлоги.

Key words: NaserKhosrov, "Safarnameh",morphology, prepositions.

Xülasə

Məqalədə Nasir Xosrovun "Səfərnəmə" əsərində önqoşmalar və onların işlənmə məqamları araşdırılır .

Резюме

В статье исследуются предлоги в произведении НасираХосрова «Сафарнаме».

Summary

Prepositions are investigated in article deals with the work "Safarnameh" by Naser Khosrov.

RƏYÇİ: dos. T.Əliyev